

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369547365>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369547365>

LOG Id: LOG_0006

LOG Titel: Caput Primum. Cyperus rotundus. Teckee. - Eerste Hoofdstuk. De ronde Cyperus

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

HERBARIUM AMBOINENSIS

LIBER DECIMUS.

De Herbis agens silvestribus promiscue.

CAPUT PRIMUM.

Cyperus rotundus. Teckee.

IN describendis herbis silvestribus talem sequemur ordinem, ut hæc cuivis fere obcurrant, si modo Amboinæ regionem permearet ab uno litore ad aliud.

Exempli gratia si quis e domo procedat, statim obvium inveniet gramen, talesque herbas, quæ circa hominum aedes, in hortis, ad vias publicas, & ad oras cultorum agrorum crescunt.

Dein procedentes inveniemus illas, quæ in agris & collibus proveniunt, ac sensim adscendentes ad montium cacumina, & ad valles sub hisce fitas lustrabimus illas, quas Amboinæ desertum ibi abscondidit. Dein in libro undecimo subito descendentes ad alteram litoris partem, deveniemus circa ostium majoris fluminis, ac tales videbimus herbas, quæ in paludibus & humidis crescunt locis, immo in ipsa fluminis aqua, & ad oram ipsius maris, ac proinde in ipsa proveniunt aqua marina, quibus determinabimus ac finem inponemus herbis Amboinæ terrestribus, in subsequenti dein libro procedemus porro in ipsum mare, ubi videbimus, quas plantas alius tamen naturæ hoc in suo foveat & alat gremio.

Inter gramineas herbas, quas statim pedibus calcamus, quum eximus, primum locum tenet *Cyperus*, qui hisce ac plerumque in omnibus Orientalibus regionibus tanquam vulgare nobis inservit gramen, utpote qui cunctas obtegat plateas, desertos hortos, ac humiles campos, licet multæ aliæ graminum obcurrant species, quarum quasdam in subsequentibus describimus.

Cyperus forma sua potissimum cum illo convenit, quem Europæi describunt *Herbarii*, sed aliquid tamen peculiare in hoc detegitur, quod dein patebit.

Vulgarem sequentes modum dividimus eum in tres primarias species, cuivis autem peculiare tribuimus Caput, estque primo rotundus, secundo longus, ac tertio dulcis.

Cyperus rotundus est odoratus vel inodorus. Atque odoratus iterum duplex est, primo bulbosus, qui femina censetur. Secundo floridus, ac plerumque bulbis destitutus, qui mas habetur, cum quibusdam spuris speciebus huic capiti subnexis.

Primo *Cyperus rotundus bulbosus*, sive legitimus gramen est, nil nisi folia gerens, quæ tenuissima sunt, tenera, & longa, quæ vulgo cum *Porri* foliis comparantur, neque rugosa, neque acuta, culmum lata, spithamam longa, sed in iis, quæ ad vulgares crescunt vias, breviora, & ad internam partem profunde percurrente & trigono fulco notata, qui inferius acuto protuberat dorso, folia hæc octo, decem, vel duodecim simul locantur in orbem posita & rotundo insidentia petiolo, qui culmum crassus est, atque unum alterumve pollicem altus, quique compositus est ex ipsorum involucris.

Inferius durum profert capitulum, ex quo undique dependent pauca, tenues & fragiles fibrillæ, præter has ad latera excrescunt bina plerumque crassiora fila, quæ parvos sustinent bulbos, atque ex hisce iterum alia tenuia sed firma fila ex nigro fusca instar filii ferrei, atque ex iis ad palmæ circiter latitudinem a prioribus

Tom. VI.

AMBOINSCH KRUID-BOEK.

HET TIENDE BOEK.

*Handelende van de Wilde Kruiden
door malkander.*

EERSTE HOOFDSTUK.

De ronde Cyperus.

OM de wilde Kruiden te beschryven zullen wy zodanige ordre houden, die men ten naasten by vinden zoude, als men het land Amboina dwars overginge van het eene strand tot aan het andere.

By exempel, als wy den voet ten huize uitzetten, zullen wy ten eersten ontmoeten het gras, en alle zodanige kruiden; die wy omtrent der menschen woningen, in de boven, aan de wegen en kanten van gebouwde landen zien wassen.

Daar na voortstappende, zullen wy ontmoeten het velt en beuvelen met bunne kruiden, en allenkskens opklimmende tot de toppen der bergen, en de daar onder gelegene valleien, zullen wy bezien, wat de Amboinse wildernis aldaar verborgen heeft; daar na in 't elfste Boek schieelyk wederom dalende, zullen wy uitkomen aan de andere zyde op strant, omtrent de mond van een groote Rivier, en beschouwen zodanige kruiden, die aan moerassen en vogtige plaatsen, in 't water zelfs zoo van de Riviere als op den voorsten wal van de Zee, en dierhalven in Zeewater zelfs wassen, waar mede wy de Amboinse landkruiden en planten zullen verlaten, en onze afscheid daar van nemen, om ons in 't volgende Boek wat verder op Zee te begeven, en zien, wat voor planten van een andere aart in haar boezem berustende zyn.

Onder de grasgeslagten, waar op wy ten eersten moeten trappen, als wy uitgaan, heeft den voorrang den *Cyperus*, dewelke hier te lande, en meest in deze Oosterfche Eilanden ons voor gemeen gras verstrekt, dat alle straten, verlatene tuinen, en lage velden bedekt: hoewel 'er nog veele andere soorten van gras onder lopen, waar van wy in 't volgende maar eenige beschryven zullen.

De *Cyperus* komt in gedaante meest overeen met den geenen, die de Europefche Kruidboeken beschryven, dog heeft nog iets byzonders, gelyk in 't vervolg blyken zal.

Wy deelen hem na de gemeene gewoonte in drie hoofdgeslagten, gevende yder een byzonder Hoofdstuk, te weten de eerste is rond, de tweede lang, en de derde zoet.

De ronde *Cyperus* is of welriekent, of niet riekent. De welriekende is wederom tweederlei, als een knobbel of klieragtige; die men voor het wyfken hout. II. Bloeiende en meest zonder klieren, die men voor het manneken hout, met nog eenige bastaart-soorten, agter aan dit Hoofdstuk te vinden.

1. *Cyperus rotundus bulbosus* sive legitimus, is een gras, niet dan bladeren dragende, zeer smal, teer, en lang, die men in 't gemeen met de *Porrey* bladeren vergelykt, gants niet ruig nog fcherp, een stroobalm breed, een span lang; maar aan de gemeene wegen korter, aan de binnezyde met een diepe doorgaande en driexydige geute, die beneden met een fcherpe rugge uitbuilt. Deze bladeren staan agt, tien of twaalf by malkander rontom een ronde steel, een stroobalm dik, en een duim of twee hoog, dewelke van bare omwindzelen gemaakt is.

Aan 't onderfte heeft zy een hard hoofdeken, daar aan rontom weinige dunne en broffe vafelingen hangen. Bebalven dezelve gaan een of twee dikkere draden ter zyden, daar aan men kleine knobbelen vindt, en uit dezelve al weder andere dunne, dog slyve draden, zwart bruin, als een yzerdraatje, en aan dezelve omtrent een

A

band-

ribus alius iterum bulbus, ac sic porro ad quartum vel quintum in uno ordine, non directe in terram penetrantes, sed oblique prorepentes, quique sub terræ superficie locantur, alias emittunt plantulas, ita ut totus stolo ad spithamæ latitudinem in diametro per hæc firma fila sibi necatur.

Hi bulbi seu glandulæ illam constituunt aromaticam hujus graminis partem, quæ *Cyperus* proprie vocatur, inæqualis magnitudinis & formæ. In Java enim, Baley, aliisque regionibus, ubi solum est pingue, ac multa colitur *Oryza*, hæc radices semi digiti longitudinem obtinent, quædam minimum digitum longæ & crassæ sunt, in hisce vero insulis maximæ Nucum avellanarum magnitudinem obtinent, ac siccæ pallide rufum contrahunt colorem. Ipsarum odor & sapor gratus est & aromaticus cum levi amaritie & adstringente, os grato replentes odore.

Reliquæ harum plantarum partes inodoræ & insipidæ sunt, ac tantummodo gramineæ. Hi foliorum fasciculi nunquam culmum vel semen proferunt, quia in re cum Europæo *Cybero* non conveniunt, sed senescentes decidunt, & suas proferunt plantas per proles suas copiosas laterales, immo bulbuli seu glandulæ cum extractis radicibus projectæ ubique progerminant, ubi terram tangunt, ac minimus bulbulus tritici grani magnitudinem habens, qui in terra remanet, de novo propullulat, ita ut difficile extirpari possit hæc planta, ubi semel excrevit.

Dura fila non glandulas perforant, licet ipsis firmissime nexa sint, ita ut glandularum substantia homogenea sit.

Secundo *Cyperus floridus* mas habetur *Cyperus*, seu potius *Gramen cyperoides*, ejus enim radix nullas vel paucas admodum sustinet glandulas, suntque fibrillæ simplices, fuscæ, & circinnatæ, quæ tamen odoratæ sunt, si recentes extrahantur, sed nullum habent aromaticum saporem, & aliquando unus alterve in iis conspicitur bulbulus, argumento adfinem esse *Cybero*.

Folia sunt uti in priore, sed paulo breviora, totaque planta humilior est, uti & plerumque in plateis & viis occurrit, ex centro fasciculorum foliosorum tenuis excrevit rectus obscure virens & glaber culmus, junceus, trigonus, ac raro quadrangus, semi pedem altus vel paulo major, & crassior filo velorum, in vertice sustinens tria angusta folia, in triangulo directe posita, breviora & angustiora illis ipsius plantæ, atque inter hæc alia minora locantur, quæ superius multos sustinent paleaceos Corymbos supra sese invicem extendentes, ex acutis cellulis & squamulis constantes, ex viridi & fusco colore mixtos, in quibus semen latet, ita ut squamosæ plumæ flores ac semina hujus plantæ constituent.

Tales floriferi culmi bini ternive ex unica propullulant radice, quæ sub terra nequitiam prorepat instar prioris, sed per deciduum multiplicatur semen.

Tertio *Cyperus inodorus* proprie est herba litorea, omnibus partibus major binis prioribus. Radices ejus sunt oblongæ glandulæ instar felliculæ bilis piscium, externe fuscæ seu ruffæ, & pelliculis siccatorum foliorum obsitæ, digiti articulum longæ, longissima autem sub primaria locatur planta, ad utrumque latus filum emittit crassum, & ad sex digitorum substantiam circiter similes conspiciuntur glandulæ, sed paulo rotundiores prioribus, aliquando binæ ternæve simul, ac præter ista fila aliæ excrevunt tam crassæ quam tenues fibrillæ terram perforantes, sed nullas sustinentes glandulas, fibrillæ enim glanduliferæ semper oblique prorepunt.

Quævis porro harum glandularum, quum non profunde sub terra locantur, in summo fasciculum gerit foliosum, qui crassum constituit culmum, transversalem palmam altum, quique in decem vel duodecim folia sese expandit. Hæc autem multo longiora sunt prioribus, binas spithamas longa, immo longiora, pauloque latiora, simplicem referentia canalem, per angustissimas oras, & dorsum inferius acutum, nunquam flores vel semina emittentia instar primæ speciei. Substantia glandularum interior durior & siccior est, aromatico odore & sapore fere destituta, sed maxime amara est & adstringens, unde & illæ non conligantur vel fervantur.

Nomen.

bandbreed van de vorige al weder een andere knobbel, en zoo vervolgens tot vier of vyf in eene rye, niet regt in de aarde nedergaande, maar dwars kruipende, en die het risch der aarden naast komen, schieten andere plantjes uit, zoo dat men een gebeele steel van een span in de rondte door deeze styve draden aan wakkender vast vindt.

Deeze knobbelen of klieren zyn dat speceryagtige deel van dit gras, 't welk men *Cyperus* eigentlyk noemt, van ongelyke grootte en gedaante. Want op Java, Baly, en andere landen, daar een vette grond is, en veel Ryft geteelt werd, zyn deeze wortelen een halve vinger lang, zommige ook een pink lang en dik, maar in deeze Eilanden zyn de grootste als bazelnoten, de meeste deelkleinder, zommige ront, zommige langwerpig, scheef, bogtig, en met eenige stompe einden van de hairige draden bezet, waar door zy stekelig schynen, van buiten zwart bruin, of zwart aardverwig, van binnen wit en bardagtig als bazelnoten, dog de droogen besterven ligt ros. Haren reuk en smaak is lieffelyk en speceryagtig, met een kleine bitterheid en t'zamentrekkinge, den mond met een goede geur vervullende.

De andere deelen van deeze planten zyn zonder reuk of smaak, alleen grasagtig. Deeze bossen van bladeren brengen nooit steel of zaat voort, waar in ze met de Europese *Cyperus* niet overeen komen, maar oud geworden vallen ze af, en teelen bare planten voort door bare veele afzetfels ter zyden, ook de klieren, die men met de uitgetrokke wortelen wegsmyt, schieten overal uit, daar ze de aarden raken, en het minste knobbelkje als een gerste korf, 't welk in de aarde overblyft, schiet wederom uit, zoo dat het moeijelyk uit te roejen is, daar het eens benen komt.

De harde draden gaan niet door de klieren, hoewel zy daar zeer aan vast zyn, zoo dat de substantie der klieren eenparig is.

II. *Cyperus floridus*, bloeyende Teckee bout men voor het manneken van *Cyperus*, of veel meer een *Gramen cyperoides*, want de wortel heeft geen of weinige klieren, bestaande uit enkel bruine en gekrulde vafelingen, die egter welriekende zyn, als men ze vers uittrekt, maar zonder speceryagtige smaak, en zomtyts ziet men hier en daar een klein kliertje daar aan, als een klein bewys, dat het uit de maag schap van *Cyperus* is.

De bladeren zyn als aan 't voorgaande, dog wat korter, en het gebeele gewas blyft lager, gelyk 't gemeenelyk op de straten en aan de wegen gevonden wert. Uit het midden van de vergaderde bladen schiet een dunne regte donker groene en gladde steel op, biesagtig, driekantig, en zelden vierkantig, een halve voet hoog, of wat meer, en wat dikker dan een zeildraat, dragende op zyn top drie smalle bladeren, regt in een drieboek staande, korter en smalder dan die van den struik, en tusschen beiden nog andere kleinere, en boven op veele kafagtige trosjens, het eene boven 't ander uitstekende, van spitse huisjens en schubbekens gemaakt, uit den groenen en bruinen gemengt, daar in het zaat schuilt; zoo dat de schubagtige pluimpjes voor 't bloeizel en zaat verstrekken.

Zulke bloeyende steelen schieten twee of drie uit eene wortel, die onder de aarde geenzints kruipt gelyk het vorige, maar door het uitgevalle zaat zig vermenigvuldigt.

III. *Cyperus inodorus*: Niet rieken de Teckee is eigentlyk een strandgewas, aan al zyn deelen grooter dan de beide voorgaande: de wortelen zyn langwerpige klieren als galblaasjes van vissen, mede bruin of ros van buiten, en met velletjens hebangen van de droge bladeren, een lid van een vinger lang, en het langste is onder den hoofstruik; ter weerzyden schiet het een dikken draat uit, en omtrent zes vingeren verder ziet men diergelyke klieren, dog wat ronder dan de vorige, zomtyts ook twee en drie aan makander; en behalven de voornoemde draden schieten ze nog andere, zoo dikke als dunne vafelingen in de gront, maar daar en komen geen klieren aan, want de klierdragende kruipen altyt over dwers.

Ieder nu van deeze klieren, vermits ze niet diep onder de gront leggen, draagt aan zyn opperste een bos bladeren, t'zamen een dikke steel of balm uitmakende, een dwersbant hoog, en in tien of twaalf bladeren zig verdeelende. Deeze zyn veel langer dan de voorgaande, twee spannen lang en meer, ook wat breeder, schier niet dan een enkele geute gelykende, of met zeer smalle randen, en van onderen een scherpe rugge, brengende nooit bloemen nog zaden voort, gelyk de eerste soorte. De klieren hebben van binnen een harder en droger substantie, schier zonder speceryagtige reuk of smaak, maar merkelyk bitter en adstringent, daarom men ze ook niet bewaart nog vergaart.

Naam.

Nomen. Hæ radices generaliter vocantur *Cyperus*, PLINIO *Juncus angulosus* & *triangularis*. CORNELIO autem CELSO *Juncus quadratus*, forte quod in Græcis regionibus quadrangularem ipsum viderit; Hæc primaria species dicitur *Cyperus rotundus*, ac prior *Cyperus rotundus odoratus*, seu *Cyperus legitimus*. Malaice, Javanice, & Baleeye Tecke, Teckey, & Tickee. Amboinice Laupa, Sirice Taubyo, h. e. odorata faba, Macassarice Rucu, Ternatice Tacki. Altera species vocatur *Cyperus floridus*, seu *Gramen Cyperoides*, Malaice Teckee lacki lacki, quum mas hujus speciei censetur. Tertia species dicitur *Cyperus inodorus*, seu *maritimus*. Malaice Tecke Pantey; Amboinice Laupa Layn.

Supra libro octavo innuimus veteres sub Cypero multas comprehendisse bulbosas ac nodosas radices, exempli gratia per minorem seu vulgarem Cyperum intelligunt descriptum. *Cyperus Babylonicus* putatur fuisse *Galanga minor*, ac forte etiam *Zedoaria*, ac *Zerumbet*, *Cyperus Indicus* est *Curcuma*.

Locus. Prima ac secunda species crescunt, uti dictum fuit, ubique circa hominum aëdes, in plateis, circa arva, ac præsertim in desertis hortorum areis, ut & ad arenosas fluminum ripas; maxima & elegantissima reperitur Javæ in cultis agris, qui aliquamdiu vacui fuere, præsertim in *Oryzæ* campis parum elevatis. Tertia species in planis & crassa arena refertis crescit litoribus, ubi longis suis radicibus arenam perforat, & oras aquæ marinæ obtegit.

Ufus. Primæ speciei radices tantum in usu sunt, glandulæ nempe ejus aromaticæ, quæ ab adherentibus depurantur filis, ipsarumque pellicula ex fusco nigra parum abraditur, quæ dein ad solem vel in fumo siccantur, & dein in cistis aromaticis servantur, & cum aliis venduntur. Javani enim & Baleeyenses eas multum adhibent & admiscunt odorato unguento *Bobori* dicto, duplex ac fere sibi obposita in hisce radicibus detegitur qualitas, recentium enim decoctum attenuantem, penetrantem, & diureticam possidet virtutem, siccata autem & in pulverem redacta radix est adstringens, exsiccans & quodammodo constipans, atque ejus operatio sequenti observatur agere modo.

Recentes enim radices contusæ potionibus adduntur & decoctis, quæ præparantur pro *Hydropicis*, ut aqua e corpore eliminetur, vehementer enim urinam expellit, *Nephritidem* tollit, & *calculum* solvit, quum herba *Pancaga*, ut & turiones seu acuta capitula radicum *Caricis Lala* addantur.

Simplex ipsarum decoctum in mulieribus menstrua quoque provocat, fluoremque album expellit, ita ut dein cesset.

Sinenses Medici siccatas abluunt radices in aqua, quas dein coquunt, ac propinant contra *Asthma* & tussim convulsivam.

Bontius libr. 6. cap. 43. testatur *Cyperum rotundum* Javæ in decoctis adhiberi ad urinam & menstrua movenda, ac simul ut exsiccentur omnes superflui humores aquosi, uti in *Beriberi frigida* & *Hydrope*. In *Nosocomio Bataviæ* tum temporis sal etiam quoddam præparabatur ex hisce radicibus, quod bonum præstabat effectum in ulceribus malignis & humidis pedum, unde caro spongiosa & superflua consumebatur & exsiccabatur, uti in Europa id perficitur per radices hæc siccas, & in pulverem redactas, atque in equorum morbis ipsorum pabulo hic pulvis itidem admiscetur, uti id fit in *Zeylona* aliisque veteris *Indiæ* locis, unde reconvalescunt.

In *Rochefortii Histor. Antill. Cap. II.* legitur, *Rotundum Cyperum* in *Charibæis* insulis crescere elegantissimam & maximam, odoratamque instar *Iridis* radices, ubi & parturientibus exhibetur ad partum facilem reddendum, quod & ibi expertum habetur remedium.

Hodueg Egyptiacum multum ad Nilum crescens, & a *Prospero Alpino* descriptum *rotundus* quoque est *Cyperus*, nigricantes gerens radices seu bulbos, *Olivæ* magnitudinem habentes, plures simul ex capillaceo dependentes ortu, qui odorati acrem habent saporem, sed dicit caulem producere angulosum, qui sesquipedem altus est, & folia gerit stelliformia, seu instar stellæ extensa, ex quibus spicæ quædam excrescunt,

Naam. In 't generaal noemt men deze wortelen *Cyperus*; by *PLINIUS* *Juncus angulosus*, & *triangularis*. Maar by *CORNELIUS CELSUS*, *Juncus quadratus*; mischien om dat by die in de Griekse landen vierkantig gezien heeft. Dit eerste hooftegeslacht het *Cyperus rotundus*, en daar van de eerste zoorte *Cyperus rotundus odoratus*, of *Cyperus legitimus*, in 't Maleits, Javaans, en Baleits Teckee, Teckey en Tickee: op Amboin Laupa, in 't Chinees Tauhyo, dat is welriekende bone; in 't Macassaars Rucu; op Ternaten Tacki. De tweede zoorte *Cyperus floridus* of *gramen Cyperoides*, in 't Maleits Tecke lacki lacki, omdat ze 't voor 't manneken van dit geslacht houden. De derde zoorte *Cyperus inodorus*, of *maritimus*, in 't Maleits Tecke Pantey, op Amboin Laupa Layn.

Boven in 't agtste boek hebben wy gezegt, dat de ouden onder *Cyperus* veelderlei knobbelagtige wortelen verstaan hebben: by exempel door de kleine of gemene *Cyperus* verstaan zy de zoo even beschreven: *Cyperus Babylonicus* wert geoordeelt de *Galanga minor* geweest te zyn, en mischien ook de *Zedoaria* en *Zerumbet*, *Cyperus Indicus* is de *Curcuma*.

Plaats. De eerste en tweede zoorte wassen, als gezegt is, overal en rontom de woningen der menschen, als op de straten, rontom de erven, en inzonderheid in de tuinen op de verlatene bedden, en aan de zandige oevers van de rivieren. De grootste en schoonste vint men op Java in de geboude landen, die een tyd lang braak leggen, inzonderheid op de Rystvelden, die wat verbeven zyn. De derde zoorte wast op vlakke en grofzandige stranden, met bare lange wortelen in het puere zant kruipende, en de randen des Zeewaters bekleedende.

Gebruik. De wortelen van de eerste zoort zyn alleen in gebruik, te weten de speceryagtige klieren, dewelke men van de aanhangende draden zuivert, de zwart bruine schellen wat afschraapt, in de zonne of rook droogt, en dan in de kruiddozen onder andere speceryen verkoopt. Want de Javanen en Balyers gebruiken ze veel onder bare welriekende zalve *Bobori* genaamt, men bevint tweederlei en schier strydende eigenschappen in deze wortel, want het afzietzel van de versche heeft een dunmakende, door-dringende, en dryvende kracht; maar de gedroogde en gepulverizeerde wortel is zamentrekkende, opdrogende, en eenigzints stoppende, hier uit bevint men zyne werking aldus.

De versche wortelen gekneust werden gedaan in de dranken en decoctien, die men bereid voor de waterzugtige, om de zugt uit den lyve te voeren. Zy dryft ook de pisse geweldig, zet af het graveel, en dryft den steen, als men 't kruit *Pancaga* en de spitse wortelen of eerste uitspruitzels van 't *Snygras Lalan* daar by doet.

De enkele decoctie verwekt by de vrouwen ook bare maanstonen, en zet af den witten vloed, dat by daar na ophoude.

De Chineese Doctoren wasschen de gedroogde wortelen in water, koken ze, en drinken ze tegen de engborstigheid en kinkboest.

Bontius Lib. 6. Cap. 43. getuigt, dat de *Cyperus rotundus* op Java in de decoctien gebruikt wert om de Uryn en maanstonen te dryven, en met eenen op te drogen, alle overtollige wateragtigheid als in de koude *Beriberi* en *Waterzugt*. In 't Hospitaal op Batavia plagt men doormaak ook een zout te bereiden uit deze wortelen, 't welk goede effecten dede in de quadaardige en vogtige *Ulcerationen* der benen, het overtollige vleesch daar inne te verteeren en dan op te drogen, gelyk men in Europa met de droog gepulverizeerde wortelen doet, in de zeerigheid der paarden ook onder 't voeder te eten geven, gelyk op Ceylon en andere plaatsen in oud Indien, waar van ze wel varen.

In de *Rochefortsche Historie van Antill. Cap. II.* vint men, dat den ronden *Cyperus* in de *Charybisse Eilanden* ook wast zeer schoon en groot, welriekende als *Iriswortel*, waar van ze aldaar de barenden vrouwen ingeven, om een ligte geboorte te maken, en houden zulks voor een beweerd middel.

Hodueg van Egypten veel in de Nyl wassende, en van *Prospero Alpino* beschreven, is ook een ronde *Cyperus*, met zwartagtige wortelen of knobbelen, zoo groot als *Olyven*, veel t'zamen van een bairsgewys beginzel hangende, welriekende en scherp van smaak, maar by zegt, dat het een kantige steel draagt, anderhalf voet hoog, en daar op stersgewyze uitgebreide bladeren, waar uit zonnige airen spruiten met grasverwige zaden, waar in het wederom

crescunt, femina gerentes graminei coloris, qua in re iterum ab Indico differt: Binæ aliæ species, quantum scio, non sunt in usu.

Observavi quoque pulverem siccarum radicum, quæ facillime in pulverem redigi possunt, maximum adferre solamen in prœrepentibus ulceribus, præsertim oris, quum ipsi inspergatur, atque os cum ejus decocto colluatur.

Graminea substantia binarum priorum specierum minutim conscinditur, qua gallinæ & galli gallinacei pascuntur, qui caveis includuntur, uti multi Indi hac alunt gallos suos propugnatores, cui & Oryzam admiscunt. Si canes torminibus alvi vexantur, ac gramen vulgare caninum acquirere non possunt, quævis comedunt Teckee, sed potissimum primam speciem, qua per vomitum curantur.

Recentes rotundi Cyperi radices cum Canariis contritæ, in folio supra ignem calefactæ, & adplicatæ incipientem dissipant Paronychiam, si vero hæc ad suppurationem vergat, cito istam maturat & aperit. Eodem modo subsequens adhibetur Tabalissa.

Altera species, seu *Cyperus floridus* binas tresve habet varietates, potissimum in humidis crescentes locis, una nempe culmum emittit sesquipedem altum, qui undique longa & angusta prodeit folia; ac spicæ verticales non ita spinulosæ sunt, sed magis lanuginosæ & extensæ. Secunda ejus species altior excrevit, fere instar Caricis, ad quem etiam referri potest, uti in ejus capite examinari potest.

Folia ejus binos pedes longa sunt & parum acuta, plerumque semi concava, inferius autem dorsum acutius est. Caulis ejus tres pedes altus est, culmum crassus, & triangularis. In ejus vertice tria longa locantur folia, in triangulo extensa.

Spicæ ejus fuscae sunt, duræ, & spinulosæ, ex simili paleaceo compositæ semine.

Si lineæ quædam alba supra hisce coronulis seminiferis siccantur, maculas contrahunt rufas. Utriusque radices sunt tenues, rufique pili, quodammodo odorati sed fatue.

Tertia varietas, seu quarta species *Cyperus floridi* priori similis est, longa enim itidem emittit angustaque folia, sesquipedem & binos pedes longa & fasciculata. Inter hæc peculiaris adurgit culmus, binos ac binos cum dimidio pedes altus triangularis, acutus, crassitiem habens fili velacei, ac firmus. In vertice nulla producit folia in triangulo posita, qua in re ab omnibus præcedentibus differt, sed umbellam format extensam, ex multis cruciformibus spicis compositam, quarum una longior est altera, ipsarumque cauliculi rugosi sunt ac scindentes ad tactum.

Ex hisce multa dependent granula, singulari pedunculo inposita, ex viridi fusco colore mixta instar feminis hordei, similique repleta semine. Quatuor vel quinque folia simul fasciculum formant inferius, ubi & parum concava sunt.

Gramen *Bufonum*, Malaice *Rompot Codock*, Balice *Padangh Dancong*, neutiquam meretur referri ad *Cyperus* species, sed ad gramen aquaticum.

Ad ripas crescit aquarum & agrorum cœnosorum *Oryzæ*, ubi in *Baleya* bufones venenosi degunt *Dancong* dicti, qui adeo venenati sunt, ut pueri ab ipsis enecati fuerint, quorum digiti per ipsorum morsus vulnerati fuerunt, immo ipsi angues moriuntur, si luctando ab iis mordeantur. In Amboina autem illi non inveniuntur, ubi hoc gramen in argilla non crescit, sed in alio solo parum humido.

Oves ac boves femina depascunt, sed gramen ipsum non comedunt, quum nimis acre & junceum sit.

Tabula Prima

Ad Figuram primam *Cyperus* rotundi speciem exhibet primam. Figura secunda *Cyperum floridum*, seu secundam denotat speciem.

OBSERVATIO.

Variae sunt *Cyperus* species tam veteribus notæ, quam inprimis recentiorum industria detectæ, præterquam enim quod radicum longitudine & rotunditate differunt, foliorum latitudine & angustia, uti & saporis amaritæ vel dulcedine & odoris fragrantia majore minoreve sese distinguunt, de quibus inprimis vide *Plukn. Almag. p. 127. Tournes. instit. R. H. p. 527. & Sloan. Cat. pl. Jam. p. 35. ac S. Dale Pharm. in 4to pag. 281.*

CAPUT

derom van 't Oost-indise verschildt. De twee anderen hebben myns wetens, geen gebruik.

Voorts zoo heb ik ook ervaren, dat het poejer van de droge wortelen, die zig zeer ligt laten pulveriseren, groote baat doen in de vooreetende zeerigheid, inzonderheid in den mond, als men 't daar in strooit, ook de mond met dit decoctum wast.

Het gras van de twee eerste soorten werd klein gesneden, en dient om boenders en banen daar mede te voeden, die men in kourwen wil houden, gelyk veel Indianen met hunne veggthanen doen, onder 't gesnede gras ryst mengende. Als de bonden buikkrimpfel krygen, en het ordinarij bondegras niet hebben kunnen, zoo eten ze alderhande Teckee, dog meest van de eerste soorte, 't welk ben dan door 't braken cureert.

De versche wortelen van den ronden *Cyperus* met Canaris gewreeven, in een blad over 't vuur warm gemaakt, en overgebonden, doet de begonne *Paronychia* verdwynen, maar zoo ze alrede tot het zweeren gezet is, doet ze die in der haast rypen en opbreken: op de zelfste manier gebruikt men ook de volgende *Tabalissa*.

De tweede soorte, of *Cyperus floridus* heeft nog twee of drie veranderingen, meest aan vogtige plaatsen voorkomende, te weten, de eene schiet met een steel anderhalf voeten hoog op, en heeft rontom lange smalle bladeren. De aairen aan den top zyn zoo stekelig niet, maar meest wolagtig en uitgebreid. De tweede soorte wast nog hoger, schier als een snygras, waar onder men 't ook rekenen kan, gelyk in 't zelfde Hoofdstuk te zien is.

De bladeren zyn wel twee voeten lang, en wat snydende, meest half bol, dog de onderste rugge is nog al scherp. De steel is drie voeten hoog, een balm dik, ook driekantig. Op zyn top staan drie lange bladeren, in een triangel uitgebreid.

De aairen zyn bruinagtig, vry wat hart en stekelig, uit diergelyke kafagtig zaat gemaakt.

Als men eenig wit linnen op deze zaatkroontjes droogt, krygt het roffe plekken daar van. De wortelen van beiden zyn dunne roffe hairen, eenigzints welriekende, dog slap.

De derde veranderinge of vierde soorte van *Cyperus floridus*, is de laatstgenoemde gelyk, want hy wast ook met lange smalle bladeren, anderhalf en twee voeten lang, en met hojens by malkander. Daar tusschen komt een byzondere steel op, twee en derdebalf voeten hoog, driekantig, scherp, in de dikte van zeilgaarn, dog styf. Op zyn top draagt hy geen bladeren in een driesprong, waar in zy van alle de voorgaande verschildt, maar een uitgebreide dolle van veele kruisgewyze aairen gemaakt, de eene langer dan de andere, en bunne steeltjens zyn ruig of snydende in 't aantasten.

Daar aan hangen veele korreltjes yder op een byzonder steeltje, groen of bruin, door malkander als *Hirse* zaat, met diergelyke zaat van binnen. Vier of vyf bladeren maken van onderen een vergadering, daar ze wat plat zyn.

Gramen *Bufonum*, in 't Maleits *Rompot Codock*, en *Baleits Padangh Dancong*. Het meriteert geenzints onder de geslagten van *Cyperus* gerekent te worden, maar onder 't watergras.

Het wast aan de kanten van de wateren, en van de slykige Rystvelden, daar omtrent op Baly zig senynige padden ophouden, *Dancong* genoemt, die zoo vergiftig zyn, dat ze kinderen gedoot hebben, die maar in de vinger van hen gebeten waren, en de slangen zelfs sterven daar van, als ze in 't wortelen van dezelve gebeten worden. In Amboina heeft men die niet, alwaar dit gras in geen klei wast, maar in een andere gront, daar het wat vogtig is.

Schapen en koejen weiden het zaat af, maar het gras agten ze niet, om dat het scherp en viesagtig is.

De Eerste Plaat

Wyst aan in de Eerste Figuur, de eerste soort van de ronde *Cyperus*. De tweede Figuur vertoont de bloeyende *Cyperus*, ofte de tweede soort.

AANMERKING.

Daar zyn veel verscheide soorten van de *Cyperus*, zoo aan de Oude bekend geweest, als wel voornamentlyk ontdekt door de vlyt der latere Kruidkenners, want behalven dat zy verschillen door de lange en ronde wortels, zoo zyn ze ook onderscheiden door de breedte en smalte der bladeren, als mede door de scherpe en zoete smaak, als ook door de min of meer sterke geur; waar over voornamentlyk ziet *Plukn. Almag. p. 127. Tournes. instit. R. H. p. 527. & Sloan. Cat. pl. Jam. p. 35. als mede S. Dale Pharm. in 4to pag. 281.*

TWEE-

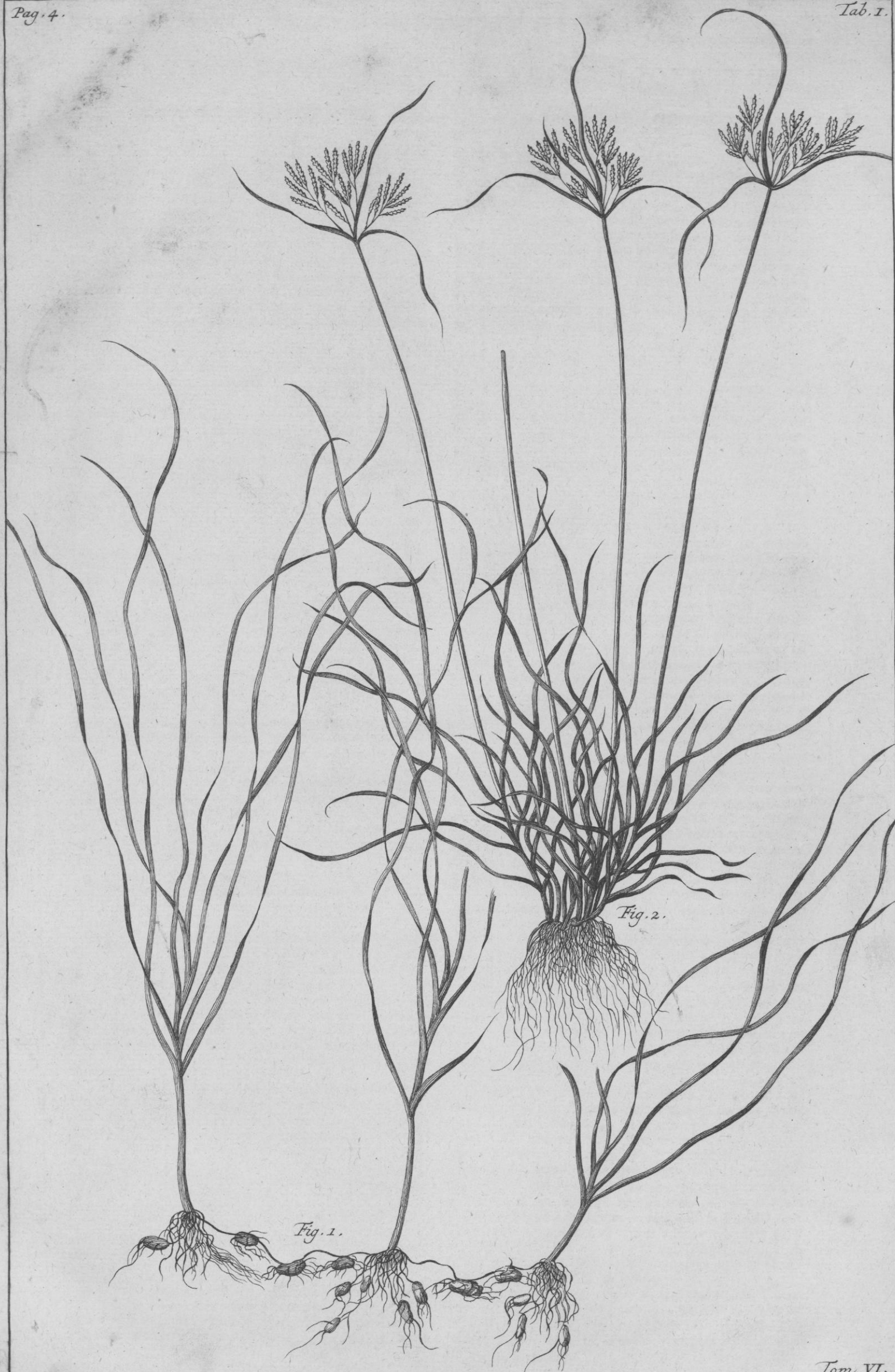

Fig. 1.

Fig. 2.

